

УДК 336.71

*О. О. Карась,
к. е. н., доцент каф. «Менеджмент»,
Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ*

СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

*Olena Karas,
Ph.D. in Economics,
Associate Professor of the Department of Management, State Economic and Technological University of Transport*

THE SPECIFIC OF RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE BANKING SECTOR

Запорукою ефективного функціонування та сталого розвитку економіки є надійна банківська система країни. Стан банківської системи залежить від стабільності діяльності банківських інститутів, їхньої здатності чинити опір негативному впливу факторів, які стають причиною виникнення різноманітних банківських ризиків. Тому виявлення ризиків, що оточують банківську діяльність та досконале управління ними здатні забезпечити надійність діяльності банківської системи України. В статті розглянута економічна сутність банківських ризиків, наведена їх класифікація, та визначені складові системи управління ризиками в банківській сфері.

The key to effective functioning and sustainable economic development is a reliable banking system of the country. The banking system condition depends on the stability of banking institutions and their ability to resist the negative effects of the factors that cause various banking risks. Therefore, awareness of the risks surrounding the banking business and perfect management can ensure the reliability of the banking system of Ukraine. The article considers the economic essence of banking risks, their classification and defines the components the risk management system in the banking sector.

Ключові слова: банківський ризик, класифікація банківських ризиків, ризик-менеджмент, система управління ризиками.

Keywords: bank risk, classification of banking risks, risk management, risk management system.

Постановка проблеми. Кризові явища у фінансовій системі, які мали місце протягом останнього року, показали, що функції управління ризиками в банках не було приділено достатньої уваги, що й поставило під загрозу ефективність функціонування всієї банківської сфери. Управління банківськими ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями ризиків. Саме такі завдання має вирішувати банківська система України в сучасних умовах стратегічного орієнтування країни на приєднання до європейських структур. Однак аналіз ситуації, що склалася у банківській сфері, свідчить, що іноді банки зазнають фінансового краху в зв'язку з надзвичайно ризиковою політикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти ризик-менеджменту розглянуті в наукових роботах багатьох закордонних та вітчизняних авторів. Серед них І. А. Бланк, І. Т. Балабанов, В. М. Гранатуров, І. Ю. Івченко, В. В. Вітлінський, Н. В. Хохлов, А. О. Старостіна, В. А. Кравченко, М. В. Сулим та інші. Дослідження питань аналізу, вивчення та мінімізації банківських ризиків знайшли відображення у працях А. М. Мороза, Ю. Бутеля, В. С. Стельмаха, А. О. Спіфанова, Н. І. Версала, В. В. Вітлінського, Р. І. Тиркало, В. В. Галасюка, А. П. Ковалева, С. М. Павлюка та інших авторів. Але, не дивлячись на досить велику кількість дослідників, які займаються проблемами управління банківськими ризиками, на сьогоднішній день це питання ще недостатньо повно вивчено та проаналізовано і потребує подальшого розгляду та дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей системи управління ризиками в банківській сфері.

Виклад основного матеріалу. Основною метою роботи банків є отримання якомога більшого прибутку. Але в залежності від збільшення обсягів здійснюваних банком операцій, які приносять банку прибуток, збільшується і рівень банківських ризиків. Банківська сфера є дуже чутливою не тільки до соціально-економічних чинників, а й до природно-кліматичних, політичних та багатьох інших умов. В свою чергу, розуміння суті ризиків, правильне оцінювання й управління ними дає змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, які виникають у банківській діяльності.

Основна задача банківського ризик-менеджменту полягає у раціональному управлінні банківськими ризиками, у якомога правильнішому та ефективнішому оцінюванні структури та рівня ризику, який виникає у процесі виконання тієї чи іншої банківської операції.

Розглянемо економічну сутність банківського ризику. Банківський ризик – це певна ситуативна характеристика діяльності банків, яка показує невизначеність її результатів і відображає вірогідність відхилення дійсності від запланованого.

Відповідно до «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [6]: ризик (з точки зору банку) – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей). Зазначені обмеження стримують здатність банку здійснювати свою поточну діяльність або використовувати можливості для розширення бізнесу.

Управління банківськими ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями ризиків.

Процес управління ризиками складається з наступних етапів: визначення ризиків та причин їх виникнення; оцінки величини ризику; мінімізації або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

Система управління ризиками в банку складається таких регламентних документів як: політик, положень, процедур, методик тощо, які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій.

Система управління ризиками повинна бути узгоджена з класифікацією ризиків, що дає змогу банкам мати чіткі та прозорі орієнтири щодо побудови

системи управління ризиками в банках, а також внутрішнього і зовнішнього аналізу ефективності її роботи. Класифікація видів банківських ризиків, зображена на рис. 1.

Рис. 1. Види банківських ризиків

У різноманітних наукових працях і дослідженнях, які присвячені проблемам банківських ризиків, наведено різноманітні підходи щодо їх класифікації. Більшість підходів вчених зведено до висновку, що у банківській діяльності виникають дві основні групи ризиків:

- зовнішні ризики, які виникають у зовнішньому щодо банку середовищі, не пов'язані з діяльністю банку чи конкретного клієнта, проте вплив їх може бути вирішальним і суттєво погіршити фінансовий стан банку. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку вкрай високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе;

- внутрішні ризики, це – ризики, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням банку як комерційної структури. Що ширше коло клієнтів, партнерів, зв'язків банку, банківських операцій, послуг, то більше внутрішніх ризиків супроводжує його роботу. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації та квантифікації (кількісне визначення якісних ознак).

Ще однією з ознак класифікації банківських ризиків є їх поділ на фінансові та функціональні ризики.

Фінансові ризики визначаються ймовірністю фінансових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами обсягів, структури, дохідності та вартості активів і пасивів банку. Не менш небезпечними, ніж фінансові ризики, є також функціональні ризики. Вони виникають у разі неможливості своєчасно та в повному обсязі вести контроль фінансово-господарської діяльності, збирати та проводити аналіз відповідної інформації.

Поряд з виявленням типів ризиків та факторів, що на них впливають, важливу роль в системі управління банківськими ризиками відіграє оцінка кожного конкретного ризику, його кількісний та якісний вимір, визначення методик, за якими будуть оцінюватися ризики кожної категорії або групи.

Для того, щоб визначити рівень банківських ризиків, банкам потрібно створювати системи оцінки ризику, які мають визначати такі компоненти:

- обсяги можливих витрат та розміри ризику;
- вірогідність настання тієї чи іншої негативної події;
- тривалість періоду, під час якого буде діяти ризик.

Найпоширеніші методи аналізу рівня ризику зображені на рис. 2.

Рис. 2. Види методів аналізу рівня ризику

Сутність методу аналізу доцільності витрат полягає у виявленні і ідентифікації потенційних зон ризику. Даний підхід використовується в наслідок того, що у процесі діяльності банку ступінь ризику витрат з певних напрямків та окремих елементів неоднаковий. Цей підхід дозволяє виявити «вузькі» місця у банківській діяльності з точки зору ризикованості, і потім, розробити певні шляхи ліквідації.

Аналітичний метод передбачає аналіз ризику зі встановленням оптимального ризику для кожного вид банківських операцій, та їх сукупності в цілому. Найбільш відомим та розповсюдженим аналітичним методом оцінки ризиків є метод стрес-тестування. Сутність цього методу полягає в тому, що відбувається визначення величини неузгодженої позиції, яка призводить до банківського ризику, а також визначається шокова величина зміни зовнішніх факторів, таких як процентна ставка, валютний курс та інші. При об'єднанні даних величин формується уявлення про суму доходів або збитків, яку банк отримає у випадку, якщо події будуть розвиватися так як передбачалося.

Сутність методу експертних оцінок полягає у вивченні оцінок, які були зроблені експертами, а потім формується загальна експертна оцінка. Прикладами методів експертних оцінок можна назвати оцінку рейтингів кредитоспроможності банківських клієнтів, розрахунок розмірів ризиків по кредитному портфелю банківської установи, дотримання економічних нормативів у банківській системі, кредитну класифікацію в залежності від ступеня ризиків.

Статистичний метод використовується у випадку, якщо при проведенні кількісного аналізу є достатня кількість статистичної інформації для його проведення. Сутність полягає в тому, що відбувається аналіз усіх статистичних даних, які стосуються результативності здійснення банком розглянутих операцій. І основним принципом статистичного методу є аналіз коливань показника, який розглядається за певний проміжок часу.

Також для оцінки процентного ризику та ризику ліквідності використовують GAP-метод. Відповідно до цього методу певні активи та пасиви розподіляються на часові періоди. Порівнюючи потоки, отримані від розміщених активів і зобов'язань за кожен часовий період, визначають і оцінюють рівень ліквідності.

Система управління ризиками в банку ґрунтується на комплексному використанні чотирьох підходів:

- прийняття частини ризику (адекватного капіталу банку);
- запобігання ризику (з огляду на спеціалізацію за функціональними ознаками);
- делегування ризику (через хеджування (страхування), делегування повноважень);

- управління (розробка технологічної процедури управління ризиками з подальшим жорстким дотриманням її принципів).

Згідно з наведеною класифікацією банківських ризиків система управління ризиками в банку має складатися з підсистем з управління кредитним ризиком, ризиком ліквідності, процентним ризиком, ринковим ризиком, валютним ризиком, операційно-технологічним ризиком, ризиком репутації, стратегічним ризиком та юридичним ризиком.

Система управління кредитним ризиком має включати:

- 1) політику та положення про управління кредитним ризиком;
- 2) положення про кредитування, які враховують як балансові, так і позабалансові операції банку;
- 3) належну інформаційну базу, яка дозволяє керівництву приймати обґрунтовані рішення про надання кредитів і оцінювати ризик на постійній основі;
- 4) процес ідентифікації кредитів, якість яких погіршується;
- 5) належну роботу з проблемними активами;
- 6) підготовку та подання періодичних звітів керівникам і спостережній раді з достатньою інформацією для оцінки рівня ризику;
- 7) функцію незалежних перевірок кредитної діяльності, призначенням яких є аналіз якості як окремих кредитів, так і кредитного портфеля у цілому.

Управління ліквідністю банку передбачає на практиці наступні етапи:

- 1) аналіз статей банкового балансу – наліз балансу банку за останній період, для визначення обсягів та структури агрегованих статей балансу;
- 2) визначення планового періоду – визначається плановий період, за який буде проводитися оптимізація структури балансу, а також розбивка даного періоду на часові проміжки відповідно до руху грошових потоків;
- 3) встановлення обмежень – відбувається встановлення обмежень на кожен агреговану статтю балансу у відповідності з ораною банком стратегією;
- 4) оптимізація структури балансу – відбувається безпосередня оптимізація статей балансу з розрахунком оптимальної структури активів і пасивів на плановий період;
- 5) контроль управління ліквідністю.

Система управління ризиками щодо ризику зміни процентної ставки повинна включати таке:

- 1) політики і положення щодо ризику зміни процентної ставки, у тому числі процедур ціноутворення для активів і зобов'язань як балансових, так і позабалансових. Ці положення мають враховувати розмір банку і складність його операцій, та розглядатися і затверджуватися відповідно до обраної банком форми корпоративного управління;
- 2) адекватні та ефективні процедури і засоби контролю за управлінням ризиком зміни процентної ставки, які підлягають перегляду на регулярній основі з метою забезпечення їх актуальності;
- 3) адекватні інформаційні системи, потрібні для зберігання та оброблення даних за попередні періоди;
- 4) форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо ризику зміни процентної ставки, у тому числі на основі методики динамічного розриву активів та зобов'язань, чутливих до змін процентної ставки.

Способами управління відсотковим ризиком є:

- 1) видача кредитів із плаваючою відсотковою ставкою. Ці заходи дають змогу банку змінювати розмір процентної ставки за виданим кредитом у відповідності до коливань ринкових відсоткових ставок;
- 2) відсоткові ф'ючерсні контракти представляють собою термінові контракти, що застосовуються для гри на відсоткових ставках. Відсоткові ф'ючерси застосовують для ведення спекуляції на змінах ринкових відсоткових ставок, і для покриття відсоткового ризику;
- 3) відсоткові свопи є ще одним способом зниження відсоткового ризику;
- 4) метод термінових угод це метод захисту від відсоткового ризику, і пов'язаний із заключенням між клієнтом та банківською установою форвардної угоди про передачу позики у встановлений день у певному розмірі та під конкретний відсоток. Таким чином відбувається фіксація дати, розміру кредиту, та відсотку, який повинен бути сплачений у зазначений строк;
- 5) страхування відсоткового ризику передбачає повну передачу ризиків страховій організації. Але відсотковий ризик містить у собі інфляційний ризик, тобто ризик того що сума відсотку, який повинен сплачувати позичальник, знеціниться. В такому разі банками застосовується індексація, за якою, при укладанні кредитної угоди, платіжна сума відсотку залежить саме від відсоткового індексу.

Система управління ринковим ризиком має включати наступне:

- 1) політики і положення щодо управління ринковим ризиком, які розглядаються та затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління;
- 2) положення щодо видів фінансових інструментів та інших інвестицій як балансових, так і позабалансових, щодо яких банк готовий вести торгові операції або приймати позиції;
- 3) положення щодо лімітів ризику за видами фінансових інструментів або іншими інвестиціями чи активами, за галузями або секторами економіки, за географічними регіонами або за іншими ринковими операціями (експозиціями), що можуть розглядатися у сукупності. Ці положення мають враховувати можливий вплив інших категорій ризиків, на які наражається банк;
- 4) чітко визначену систему повноважень з прийняття рішень щодо затвердження ринкових позицій;
- 5) адекватні та ефективні процедури і засоби контролю за управлінням ринковим ризиком, які підлягають перегляду на регулярній основі з метою забезпечення їх актуальності;
- 6) форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо ринкового ризику, у тому числі на основі методики порівняння очікуваного доходу від ринкової операції із її потенційним ризиком.

Система управління ризиками щодо валютного ризику має включати таке:

- 1) політику та положення щодо управління валютним ризиком, які мають бути розглянуті та затвержені відповідно до обраної банком форми корпоративного управління. Ця політика та положення повинні періодично переглядатися;
- 2) механізм управління валютною позицією банку відповідно до затверджених політик та положень з валютних операцій та управління валютним ризиком;
- 3) форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо валютної позиції у розрізі валют на індивідуальній та сукупній основі;
- 4) для зниження валютного ризику банківські установи можуть використовувати наступні прийоми: форвардні валютні угоди; валютні ф'ючерсні угоди, валютні свопи.

Система контролю операційно-технологічним ризиком має містити:

- 1) політику і положення щодо контролю за операційно-технологічним ризиком з метою його мінімізації, які мають бути розглянуті та затвержені відповідно до обраної банком форми корпоративного управління. Ці політика і положення мають періодично переглядатися;
- 2) процедури і засоби контролю за операційно-технологічним ризиком, що притаманні операціям банку;
- 3) інформаційну систему управління (форми звітності, схема документообігу тощо) для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо моніторингу уразливості всіх видів діяльності банку до операційно-технологічного ризику;
- 4) програму управління персоналом;
- 5) технологічні схеми (карти) продуктів та послуг банку, що підтримуються в постійно актуальному стані;
- 6) процедури забезпечення потреб банку в інфраструктурі (зокрема в програмному, апаратному та іншому забезпеченні) відповідно до його обсягів та складності поточної та запланованої діяльності. Ці процедури мають передбачати санкціонування, тестування та документування всіх операційно-технологічних систем банку перед початком їх експлуатації, а також механізми їх актуалізації, у тому числі перевірку чинності ліцензійних угод;
- 7) процес періодичного тестування встановлених процедур та технологій здійснення операцій, у тому числі процедур фізичної та інформаційної безпеки, з метою контролю за дотриманням цих процедур і технологій та збору інформації щодо їх можливого вдосконалення у разі їх неефективності.

Система управління ризиком репутації повинна включати:

- 1) політику і положення щодо управління ризиком репутації, які мають бути розглянуті та затвержені відповідно до обраної банком форми корпоративного управління.;
- 2) інформаційну систему управління (форми звітності, схема документообігу тощо) для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо моніторингу уразливості всіх видів діяльності банку до ризику репутації;
- 3) процес контролю за репутацією клієнтів банку для уникнення контактів із клієнтами із незадовільною репутацією, що (контакти) можуть негативно вплинути на репутацію самого банку.

Також додатково для адекватного управління ризиком репутації банк може проводити регулярний моніторинг повідомлень засобів масової інформації про

банк, пов'язані з ним структури та клієнтів з метою життя відповідних заходів, спрямованих на підтримання та відновлення позитивної репутації банку та його іміджу.

Система управління юридичним ризиком повинна включати:

- 1) політику і положення щодо контролю за юридичним ризиком, які мають бути розглянуті та затверджені відповідно до обраної банком форми корпоративного управління. Ці політика і положення повинні періодично переглядатися;
- 2) систему визначення й оцінки дотримання банком вимог усіх законів України, нормативно-правових актів Національного банку та інших державних органів;
- 3) методику оцінки легітимності та прийнятності відносин із клієнтами та контрагентами, у тому числі процедури оцінки легітимності контрактів і угод;
- 4) процес моніторингу змін у законодавстві України, які можуть вплинути на фінансовий стан банку або спричинити зміну параметрів його роботи;
- 5) процес моніторингу всіх судових справ, ініційованих банком або проти банку;
- 6) систему звітності для здійснення моніторингу рівня юридичного ризику для всіх видів діяльності банку.

Система управління стратегічним ризиком повинна включати:

- 1) процес стратегічного планування, що враховує характер ризиків діяльності банку та потенційну дохідність від операцій, які наражають банк на ризик;
- 2) оцінку нових стратегічних ініціатив порівняно з діючим стратегічним планом і наступний моніторинг виконання поставлених завдань або змін, які дають підстави для перегляду нової ініціативи або існуючого стратегічного плану.

Для підвищення ефективності управління стратегічним ризиком рекомендується додаткове розроблення аналітичного процесу, схожого на процес SWOT (визначення сильних та слабких сторін, загроз і можливостей), для визначення економічних загроз для банку.

Процес управління ризиками в банках має охоплювати всі його структурні рівні - від органів управління до рівня, на якому безпосередньо приймається або генерується ризик.

Висновки і пропозиції. Управління ризиками в банківській сфері – це процес, спрямований на управління загрозами та можливостями, що впливають на створення або збереження вартості капіталу. Даний процес, здійснюваний спостережною радою, менеджерами та всіма іншими працівниками, розпочинається при розробці стратегії та охоплює всю діяльність банку, а також спрямований на розробку заходів, які дозволять привести виявлений ризик у відповідність з допустимим рівнем ризику. Процес управління ризиками в банку складається з наступних етапів: визначення ризиків та причин їх виникнення; оцінки величини ризику; мінімізації або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

Система управління ризиками в банку складається з таких регламентних документів: політик, положень, процедур, методик тощо, які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій. Специфіка системи управління банківськими ризиками визначаються особливостями самих банківських ризиків та їх видами. На сьогоднішній день існує безліч класифікаційних ознак за якими вирізняють той чи інший вид банківського ризику. Однією з таких ознак є поділ банківських ризиків на зовнішні та внутрішні ризики, які в свою чергу поділяються на фінансові та функціональні ризики.

Загальна система управління ризиками в банку має складатися з підсистем по управлінню кредитним ризиком, ризиком ліквідності, процентним ризиком, ринковим ризиком, валютним ризиком, операційно-технологічним ризиком, ризиком репутації, стратегічним ризиком та юридичним ризиком.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Примостка Л. О. Управління банківськими ризиками : навч. посібн. / Л. О. Примостка, М. П. Чуб, Г. Т. Карчева ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2011. – 600 с.
2. Павлюк С. М. Кредитні ризики та управління ними / С. М. Павлюк. – Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 105–111.
3. Мар'їн С. Управління банківськими ризиками. // Економіка і життя. – 2009. – № 23. – с. 44.
4. Никитина Т.В. Банковский менеджмент / Т.В. Никитина. – СПб.: Питер, 2002. –160 с.
5. Банківські операції: Підручник / За ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України (Постанова Правління Національного банку України 02.08.2004 N 361).

REFERENCES.

1. Prymostka, L. O., Chub, M. P., Karcheva G. T. (2011), *Upravlinnja bankivskijmy ryzykamy [Management of bank risk]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Pavljuk, S. M. (2012), "Credit risks and their management", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 105–111.
3. Marjyn, S. (2009), "Management of bank risk", *Ekonomika y zhyznj*, vol. 23. – pp. 44-50.
4. Nykutyta, T.V., (2002), *Bankovskij menedzhment [Banking management]*, SPb., Pyter, Russia.
5. Moroz, A. M., (2000), *Bankivskij operaciji [Banking operations]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. The National Bank of Ukraine, (2004), "Guidelines for the organization and functioning of risk management in banks Ukraine", [Online], available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document.jsessionid=5B3798AAE7BD38B108AA9D6267B9D627?id=36985> (Accessed 20 march 2015).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"